

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ООО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»

_____/ Ч.А.Гайрабеков/
Приказ № 80 от 30 08 2024 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слепые)
2024 - 2025 учебный год**

Рабочая программа
по учебному предмету «Литературное чтение на чеченском языке»
8 «В» класс
для обучающихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями) с учетом психофизических
особенностей слепых обучающихся
(вариант 1)
2024-2025 учебный год

Составитель:
Мучуева Малика Ахлудиевна
учитель

Кхеторан кехат

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан йукъара характеристика

Белхан программа «Нохчийн литература» 8-чу классан х1оттийна коьртачу йукъарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца дог1уш, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран бух т1е а тевжаш г1уран беттан 19-чу дийнахь 2014-чу шарахь №1522 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В. Ш. Дагаевн ц1арахчу» б1аьрса доцчу дешархошна лерина, х1оттийна ФАОП УО (вариат 1) (, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1026 а йолуш.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Галашбаран а, кхиоран эшар. 5-10 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттанлитература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин пох1маш кхио а, коьрта г1иллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

Нохчийн литературан программа лерина йу коррекционни дешаран учрежденина,заь1апчу берашна (б1аьрса г1ийлачу). Программа нисйина, дешаран сахьташ декъна ду урокийн коьчалшка берийн шерашка хьаьжжина. «Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, г1иллакхе-этикин а кхиаран т1ег1а къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маь1на а девзаш, литература 1аморо шеггахь къонахчун амал кхийайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жам1аш а, предметан чулацам а, программин х1ора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу г1уллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаятта авторийн дешаран программаш х1итторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа х1отторехь а. Авторийн а, белхан программаш х1итточара а хьехаран материал къепе йалорехь и 1амо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ д1асхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь кьонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до кьоначу тIаьхьене кьоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билггал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн кьоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана обьрсийн маттахь дIахьучу йукьардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн кьоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехьажийна йу Iилманан агIонхьара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукьара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьйций хаййтарх кхетам кхолла а, ткьа литературин мотт йукьарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIаьхьенера тIаьхьене нохчийн, обьрсийн, дуьненан культурийн обьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iаморан Iалашонаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Таморо кхочушйан йеза роґера Талашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин аглонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданин кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.
- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Таморан кха те ваккхар, къоман культурин тӀаьхъалонна йукъавалор.
- къоначу тӀаьхъенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;
- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шагахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехъажийна роґера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхъенера тӀаьхъене историко-культурни, оьздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маӀнех кхетар;
- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхъаллин шорталлах кхетам кхоллар;
- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;
- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маӀна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;
- Тер-дахарехь а, дешаран процесехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;
- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;
- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

Хьехаран планехь «ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан меттиг
«ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хлоттийна федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукьарчу дешаран программы буха тлехь, иза лерина йу дешаран. (8 кл. – 34 с.).

«ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан чулацам
Дешаран предметан чулацамо шена йукьалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

Тематикин блокаш

8 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Дади-юрт».

«Нохчийн шира илли».

«Сай» (халкъан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

М. Мамакаев «Даймехкан косташ».

Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».

І. Мамакаев. «Берзан бекхам».

Х. Ошаев. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов».

А. Сулейманов. «Шуьнехь дош».
I. Гайсултанов. «Болат-Гала йожар»(дацдина).
А. Айдамиров. «МухIажарш».
Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».
М. Кибиев. «Дош».
А. Джунаидов А. «ХIоьънаш».
С. Гацаев. «Дарц».
А. Кусаев. «Амалехь диканиг».
Ш.Рашидов. «Ден весет».
М. Дикаев. «Нохчо ву со».
С. Дакаев. «Куйно хотту».
I. Шайхиев. «ЧагIо».
А. Бисултанов. «Хъайбахахь язйина байташ».
В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туьйра».
С. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчоб».
С.-Хъ. Нунуев «Юнус».
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
М. Ахмадов «Кхаа вешех туьйра».

Кхечу къаьмнийн литература

А. С. Пушкин «Iаьнан Iуьйре» (гочийнарг А. Сулейманов).
Альфонс Доде «ТIаьххьарлера урок».

Экскурсешна магийна музейш

Нохчийн литература хьохуш, дешархошна хIара литературни музейш йовзийтар магийна:

Айдамиров Абузаран музей-цIа (Меската).

Мамакаев Iаьрбин музей (Лаха-Невре).

Мамакаев Мохьмадан музей-цIа (Техьа-Марта).

Гадаев Мохьмада-Салахьан музей (Ножай-йарт).

Сулейманов Ахьмадан музей (Олхазар-кIотар).

Дешаран-методически комплект

I. Йуккьерчу йукьардешаран ишколашна лерина нохчийн литературин Iаматаш:

1. С.Э.Эдилов: 5-7 классашна;

2. М.Ахмадов, З. Алиева: 8 классана;

3. I.Арсанукаев, С.Эдилов: 9 классана.

4.Ахмадов М.М., Алиева З.Л.-А. 10 класс

II. Нохчийн литературин Iаматашна методически хьехамаш.

III. Тайп-тайпана тексташ, тесташ.

IV. Дешаран дошамаш.

V. Белхан тетрадаш.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

Кобртачу шкоলেখь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хьажийна ду дешархой роIера личностни а, метапредметни а, предметни жамIашка кхачарна.

Личностни жамIаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамIаш коьртачу йукьарчу дешаран тIегIанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дIабахьарца. Болх дIабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша кьобалйна тIе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамIаш коьртачу йукьарчу дешаран тIегIанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а обцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

гражданалла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакьалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тIецалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дIалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дубьхало йан кийча хилар; тайп-тайпана гIуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллахь дакьалаца кийча хилар, гуманитарни гIуллакхаллахь (волонтералла, нахана гIо дар,) дакьа лоцуш хилар а.

патриотийн кхетош-кхиоран:

дуккха а кьаьмнаш долчу йукьараллахь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен кьоман а, Россин кьаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хIума хеташ хилар: Iилманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу кьаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа обшучохь а, обздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукьараллица а маьрша, жьопалле хилар.

синьобздангаллин кхетош-кхиоран:

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маIне хетар, тайп-тайпанчу искусствощахь шен меттиг каро хьажар а.

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хIума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хIуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хIуманаш цалелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тIелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

къинхьегаме кхетош-кхиоран:

хьалхахIиттийна декъарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (доьзалехь, гIалин, кIоштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а гIуллакх а, болх а дIаболо, дIахIотто хаар, тайп-тайпана гIуллакхаллин план хIотто а, иза кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана къинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин йукъараллехь дIатарвала, ваза.

экологин кхетош-кхиоран:

йукъараллин а, Iаламан а, Илманийн а хааршна тIе а тевжаш, гонахьарчу Iаламан хьокъехь хьалхахIуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу гIуллакхаш дIадахьа план хIоттор, экологин культурин тIегIа лакхадаккхар, экологин кIорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Iалам бехдийр долу белхашна

дуйхьал жигара дакъалацар, Галаман, технологин, йукъараллин йукъарлехь зIе латтош волу гражданинан маIна довзар, экологин хъежамашна лерина гIуллакхаллехь жигара дакъалацар.

Илманан мехаллех кхетам:

вайзаманан Илманан системехь адам а, Галам а, йукъаралла а кхиар толлучу хъежамашна тIе а тевжаш, адаман Галамца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуйне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Гамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дIабахьар.

Йукъараллин а, Галаман а хийцалучу хъелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамIаш:

Дойшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хъаьжжана йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокъехь доьзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хъелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца доьшучаьргахь зIе латторан хъуьнар хилар;

билгалдоцу хъелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хъуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхъаьна кхечу адамашка а хьобжуш Гамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахъэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхъаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Галамца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахьарчу Галаман бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Галашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Гамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхьенех нийса мах хадо Гамор, стрессийн ситуацешна дуйхьало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хъелашка хъаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

Дешаран универсале, коммункативе дараш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Галашоне а, къамел даран хъелашка хъаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а Дагайта, къамел даран невербале Гирсаш бовза, социале билгалонийн маьӀнех кхетар, Готбаккхаме хъелаш кхуллу таронаш йовза, Готбаккхамаш Кадбан, бартбан, кхечеран Галашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, обздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догӀуш долу хаттарш хӀиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хъаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хъаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хӀоттор.

Шен лаамехь ГӀуллакх Дадахьар: билгал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а ГӀолехь долчухкхета а, пайдаэца а, хъалха хӀоттийна Галашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхъаьна дечу ГӀуллакхан Галашо ГӀеэца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх Дасхъабекъа, бартбан, процесс а, жамӀаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маьӀна даккха, куьйгалла дан кийча хила, ГӀедилларш кхочушдан, муьтӀахь хила, цхъаьна бечу белхан ДахӀоттаран план хӀотто, цу балха йукъахь хӀораннан меттиг къасто, белхан Галашонаш вовшашна йукъахь, хӀораннан тароне хъаьжжана, Дасхъайекъа, тобанан декъашхошца белхан Галашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамӀ дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хъалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараш карадерзор:

Ша шен къепе хӀоттор: дахаран а, дешаран а хъелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам ГӀелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Гамочу объектх хиьначу керлачу хаарийн хъесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богӀуш боллу мах хадо, хъал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хъелашка хъаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамӀийн бахъанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хъелашка хъаьжжана, ГӀуллакхаллин йукъа коррективаш йало, Галаташ къасто, Галашонан а, хьолан а жамӀца богӀу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш

хиларан бахъанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хЮотто, кхечун бахъанех, Галашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гГалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хГума тергонехъ латто йиш йоций хаа.

Предметан жамIаш

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

1) кхин дIа шен кхиарехъ ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хЮокху дуьнен чохъ ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хъашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехъ ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахъ йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахъ, хГуманан хъесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохъ дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хЮоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехъ гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къабста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маIнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оьздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къабмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оьздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а

литературин, культурин синъобъдангаллин мехаллашна тӀаьхъа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схъайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзарийн тематикица йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьIнех кхетар (филологин агIонхъара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Iема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллех кхета, нохчийн халкъан обьдангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжеташ а, мукъамаш билгалбаха,

Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, обьдангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлех а, баккхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлех кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, хьехархочун куьйгаллица

исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

РагI	Урокан цIе	Сахьт	Коьрта кхетамаший, хааршший.
1	Халкъан барта поэзи.	1	Хаа деза, стенах олу халкъан барта поэзи, халкъан барта кхолларалла, муьлха жанраш йогIу цу йукьа. Хьан кхоьллина барта поэзи билгалдаккхар. Iамийнарг карладаккхар.
2	Бабин Иэсин, ворхIвешин йишин илли.	1	Иллин чулацам а, маьIна а довзийтар. Элийн йамартло , харцо, церан къызалла йийцаре йар. Элаша йуьртан бахархошна ницкъаш баран а, турпалхо халкъехьа гIодоккхуш хиларан а маьIна гайтар.
3	Бабин Иэсин, ворхIвешин йишин иллек» лаьцна.	1	Бабин Иэсин, ворхIвешин йишин иллек» лаьцна дешархошна кхетам балар. Дахарехь хилла гIуллакхаш а, цхьана хенахь баьхна турпалхой буйцу турпалаллин жанран илли хилар гайтар.
4	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	«Ваша воцчу Сайлахин илли» Турпалаллин иллин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар. ГIиллакх-оьздангаллек лаьцна дешархошна кхетам балар.
5	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	Халкъан илли тIехь вуьйцучу йахь йолчу кIентан БахIдаран Муьстарган васт, цуьнан майралла а, доьналла а, турпалалла а гайтар.

6	Нохчийн шира илли.	1	Турпалхочунна дуьне а, дахар а дукхадезар. Цо лобху парг1ато йийцар. Гайп-тайпанчу хьелашкахь адаман амал хийцалуш хилар гайтар.
7	«Сай» халкъан илли .	1	Иллин чулацам. Халкъо кхоьллина 1аламан исбаьхьаллин сурт. Сен васт. Сен дахар адаман дахарца дустар а, адамашна 1аламан а, дахар дезаран к1орггера маь1на гайтар а.
8	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Стихотворенехь Даймахках лаьцна йолу ойланаш а, лехамаш а. Дика г1иллакхаш лардар, да-нана дезар, барт хилар лахар йаздархочо коьртачех ларар гайтар.
9	Гадаев Мохьмад-Салахьан дахар а, кхолларалла а. «Ирча суьрташ».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш.
10	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт». «Деган аз».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догц1ена безам. Даймехкан беркатечу ницкъах тешаш хилар, шен ирс Даймахкаца доьзна хилар ч1аг1дар.
11	Курумова С «Дохк».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Автора 1аламан исбаьхьа а, говза а сурт х1оттор. Парг1ато лобхучу, дерачу Органан а, къобжачу ломан а, 1инца йахйеллачу буьрсачу хьуьнан, шерачу аренийн васташ гайтар.
12	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Стихотворенехь ненан – берзан шен к1езане болу сатийсам а, безам а гайтаран башхалла. К1еза шех даккхар нана- барзо цалар а, адамашна цо бина бекхам а.

13	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а «Иччархо Абухъабжа Идрисов» очерк..	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
14	Сулейманов Ахьмад «Шуьнехь дош».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш. «Шуьнехь дош» стоихотворенин коьрта чулацам а, маьлна а довзийтар.
15	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-г1ала йожар»	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Повестехь ширачу заманахь вайнеха хиллачу дахарх лаьцна дийцар.
16	«Болат-г1ала йожар».	1	«Болат-г1ала йожар» повестехь маьршачу наха талорхошна дубьхала латтийна кьийсам. Повестан коьрта турпалхой а, васташ а.
17	Классал араьара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Дийцаран коьрта чулацам а, маьлна а довзийтар.
18	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» Дола.	1	Т1амо шеца йеана акхачу хелхаран кьизалла гайтар. Маьршачу хьабтта йуха а кьематде, лаьржачу ложаллин бала кхачор. Нохчийчоьнан турпала нана горах1отто кху дуненахь цхьанна а ницкъ кхочург цахилар ч1аг1дар. Поэтан хьомечу махках, халкъах дог лозуш хилар гайтар.
19	Кибиев М «Дош».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. «Дош» стхотворенин коьрта маьлна а, чулацам а дешархошна бовзийтар.
20	Кибиев М. «Зов».		«Зов» баснин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.
21	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Керла 1едал

			тӀедеанчул тӀаьхьа ламанан йарташкахь кхолладелла социальни дахар гайтар.
22	Гацаев С. «Дарц».	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэто 1аьнан 1аламан, чехкачу дарцан ма-дарра хӀуттуш долу сурт гайтар. 1аламан аьрха хазалла гайтар
23	Классал араьхара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
24	Кусаев 1адизан дахар а,кхолларалла а Кусаев 1 «Амалехь диканиг».	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. «Амалехь диканиг» стхотворенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна кхетам балар.
25	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Поэмин тӀехь стеган халкъаца, шен махкаца йолу йукьаметтиг билгалйаккхар. Дена шен клант гӀиллакх долуш, собаре хьекъале, тешаме, озда, Даймохк безаш, кхидолу къаьмнаш лоруш, куралла ца йеш, сий лардеш, йохьах ца вухуш хила лаар.
26	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэтан шен Даймахках а, ша схьаваьллачу халкъах а дозалла даран ойла а,патриотически синхаам а гойтуш стихотворенехь дека айаме аз.
27	Шайхиев 1алваддин кхолларалла.Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.Стихотворенин чулацам бовзийтар.Тешаме доттаг1алла деза а, сийлахь а ларар. Да-нана лоруш, церан весеташ кхочушдеш хила везар поэта ч1аг1дар. Кьонахчо делла дош кхочушдан дезаш хиллар. Производенин гӀиллакх – оздангалла кхиорехь долу маь1на. Чулацаман а, исбаьхьаллин а башхаллаш.

28	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а. «Напсат». Напсатан васт.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
29	Бисултанов А. «Хьайбахахь йазийна байташ».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. 1944-чу шарахь Хьайбахахь кьизаллин акхараллица х1аллакбиначу шен махкахойх кьахеташ, поэтан карзахе дог 1ийжаш хилар. Сийна Сибрех а йитина, шайн махка ц1абоьрзучу вайнехан сатийсамаш а, дог-ойла а гайтар.
30	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	Вайн халкъан дахарехь хилла муьлха киртиг йу назман байташ т1ехь йуьйцург билгалдар. Халкъана маршо йезар а, Далла 1амал йан лаар а муха т1елоцуш хилла Советан 1едалан векалша гайтар. Нохчий шаьш махках баьхначул т1аьхьа Даймохк муьлхачу хьолехь бисина дийцар.
31	«Хьайбахахь йазийна байташ» произведенех лаьцна.	1	«Хьайбахахь йазийна байташ» произведенех лаьцна кхетам балар.
32	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре а йеш, 1амийнарг т1еч1аг1дар.
33	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	Хаарш таллар.
34	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туьйра».	1	«Генарчу денойн туьйра» Дийцарехь дайн г1иллакхаш деза а, сийлахь а ларар. Шидас шен к1антана шаьлта йаран маь1на. Асхьаб шена т1ехь декхар дисарна кхерар а, цо иза кхочушдар а гайтар.

Нохчийн литературин поурочни планировани

Раг1	Урокан ц1е	Сахь т	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Халкъан барта поэзи.	1	03.09		
2	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	10.09		
3	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин иллек» лаьцна.	1	17.09		
4	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	24.09		
5	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	01.10		
6	Нохчийн шира илли.	1	08.10		
7	«Сай» халкъан илли .	1	15.10		
8	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	22.10		
9	Гадаев Мохьмад-Салахьан дахар а, кхолларалла а. «Ирча суьрташ».	1	05.11		
10	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт». «Деган аз».	1	12.11		
11	Курумова С «Дохк».	1	19.11		
12	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	26.11		
13	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а«Иччархо Абухьаьжа Идрисов» очерк..	1	03.12		
14	Сулейманов Ахьмад «Шуьнехь дош».	1	10.12		

15	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-Г1ала йожар»	1	17.12		
16	«Болат-Г1ала йожар».	1	24.12		
17	Классал арахъара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	14.01		
18	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» До1а.	1	21.01		
19	Кибиев М «Дош».	1	28.01		
20	Кибиев М. «Зов».		04.02		
21	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	11.02		
22	Гацаев С. «Дарц».	1	18.02		
23	Классал арахъара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	25.02		
24	Кусаев 1 адизан дахар а, кхолларалла а Кусаев 1 «Амалехъ диканиг».	1	04.03		
25	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	11.03		
26	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	18.03		
27	Шайхиев 1 алваддин кхолларалла. Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	25.03		
28	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а. «Напсат». Напсатан васт.	1	08.04		

29	Бисултанов А. «Хъайбахахъ йазйна байташ».	1	15.04		
30	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	22.04		
31	«Хъайбахахъ йазйна байташ» произведенех лаьцна.	1	29.04		
32	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	06.05		
33	1 амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	13.05		
34	Амаев В-Хъ. «Генарчу денойн туйра».	1	20.05		

4.МХГ1Ф (Литературни меттан хаарийн г1ирсан фонд)

Изложени№1 « Воккха стаг ларар»

Воккха стаг ларар

Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.Амма массера а воккхачу стеган некъ ца хадош,сацавалар. «Некъ цахадор» боху кхетам а ша-тайпа бу.Генара схъавог1учу стагана хьалха т1ехваларх некъ «хадо» я цунна новкъарло хуьлуш х1ума дац.Х1етте а оцу воккхачу стаге болу ларам ,цуьнан а,цуьнан шерийн а сий дар ду иза.Хаза а г1иллакх а ду.

Ша-тайпана ларам беш хилла воккхачу стеган йо1стага,къоначу зудчо а.Нагахь хи т1ера йог1у йо1 воккхачу стагана хьал кхетахь,иза шен к1удал охьа а х1оттайой,букъ а берзабой д1ах1уттуш хилла,и стаг т1ехваллалц.Нагахь шен жима бер карахь адолуш йог1уш зуда хилча, и бер некъа йисте охьа а дуьллий,юьстах а йолий , д1ах1уттуш хилла, воккхачу стагах бехк лоций.(М.Ахмадов)

План:

- 1) Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.
- 2)Воккхачу стеган некъ цахадор.
- 3)Стенна т1едобг1на ца хадабо и?
- 4)Зударша муха бол ерам воккхачу стеган?
- 5)Шуна гиний воккхачу стеган лерам беш?

Изложени №2 «Ламанан хи»

Ламанан хи

Ирча хуьлу ламанан хи дистича. Охьанехьа дукха чехка дог1уш хиларна, шена дуьхьал нисъелларг охьатухий, хьоший, кагийой д1а- йоккху цо. Лекха бердаш лахара огий, чухерцадо, орамашца бух а дохуш, дитташ охьакхоьхьу. Х1аваь дегош гонаха г1уг1 лаьтта.

Хин мокха пен хинца шерра гуш тлаъхь-тлаъхьа схьатлешершаш, боккха хуьлуш хилла. Инзаре гловгла яьккхина цо. "Кхуьур вац, хлал-лакьхили тхойшиь", - аьлла, Лобмина дагатоссушехь, ма-йогглу говр хаьккина шайна орцах воглу бере гина цунна*. Иза тхан объездчик Са- лахь хилла. Цунна дуьхьалхьаьдда Лобма, Хьасан а текхош.

Салахьа, ша тлехоччушехь, говр юха а хьовзош, катобхна шена хьалха хьалаваьккхина Хьасан.

- Схьатлетасало тлехьа! - мохь тоьхна цо Лобмига.

Длалалла! - аьлла, Лобмас, мохал маса ша дла а эьккхаш. Цкъа вухаьжа кхиьначу Салахьана гина юххе кхоччуш доллу дистина до- глу хи. Хьалха кхийда саьрмикан мотт санна, ирча хилла хин юьхь. Лаьхьара ницкъ тлебахийтина, кхин а чехка ведда Лобма.Бергашца жагла юхабетташ йоьдучу говрана юххе а иккхина лаглевелла,тлехьаьч- начу хин юьхьо клажийн пхенаш а дашош, боьрана сехьа иккхина Лобма. эьхар, ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна иза.

Хин гловгла хинца лакхаьара а схьахезаш, гонахара хлаваь дуьзна. Меллаша корта хьала а айбина, длахьаьжначу Лобмина бер- риге а боьра хиэ длаьлаьцна гина. Кхин зен ца хуьлуш, шаьш клелхьа- радовлар хазахетта, Хьасане хьаьжна, велакьежира.

План:

1. «Ирча хуьлу ламанан хиш».
2. «Иза тхан хехо Салахь хилла».
- 3.«Ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна»
4. «Шаьш клелхьардовлар хазахетта Хьасане хьаьжна, векакьежира Лобма».